

Obyvatelstvo a jeho charakteristiky

Schneiderová Michaela

Demografie

- *démos* - lid *graféin* - psát, popisovat
- biosociální věda
- je věda, která studuje proces reprodukce lidských populací
- objektem studia demografie tedy jsou lidské populace, předmětem jejího studia je počet, struktura, vývoj a zákonitosti vývoje obyvatelstva
- obecným úkolem je studium chování demografických systémů
- jedná se o teoretickou základnu péče o zdraví i cenné i nezbytné východisko studia zdravotního stavu obyvatelstva

Demografie - členění

- **Demografická statika** (statistika stavu obyvatelstva)
  - Registruje a hodnotí počet obyvatelstva
  - Rozmístění a struktura obyvatelstva
- **Demografická dynamika** (statistika pohybu neboli měny obyvatelstva)
  - Zaznamenává a analyzuje počet porodů a úmrtí, stěhování, sňatků a rozvodů

Historie demografie

- Za spoluzakladatele oboru je považován John Graunt (zabýval především úmrtností a objevil nerovnoměrnost mezi počtem narozených chlapců a děvčat)
- dalším významným demografem byl Adolf Lambert Quetelet (stanovil moderní pravidla sčítání lidu)
- za zakladatele české demografie je považován Antonín Boháč

Základní metody zjišťování demografických jevů

Demografie čerpá data z několika hlavních pramenů:

- sčítání lidu
- evidence přirozené měny
- evidence migrací
- výběrová šetření
- registry obyvatelstva
- historické prameny

Sčítání lidu

- latinského *census*
- nejstarší statistická akce
- Podle historika Herodota proběhlo v Egyptě již kolem roku 2900 př.n.l., antická kultura (Řím) v době 510-29 př.n.l.
- první sčítání na území Zemí Koruny České provedla Marie Terezie roku 1753

Sčítání lidu

- Označuje sběr, třídění, rozbor a publikaci demografických, ekonomických a sociálních údajů týkající se všech osob žijících na vymezeném území
- Bývá spojováno se sčítáním bytů a domů (informace o rodinách a domácnostech)

Sčítací list osob

Jméno a příjmení

FAKSIČNÍ dotazník a list
k 1.3.2001

Ochrana údajů v dotazníku je zaručena zákonem č. 158/99 Sb. Za ochrany údajů jednotlivých lidí je odpovědná Český statistický úřad

Váše vyplnění: správný údaj chybný údaj zakreslíte

Váše psaní čísla: oprava

ČÍSLO 12 5 POBYTEM DO 90 DŮB VYPLŇUJÍ POUZE O TÁZKY OZNAČENÉ ◀

Kód - nespřítalce

obec:

územní část:

okres:

stát:

K vyplňování používejte, prosím, černou propisovací tužku.

1 Rodné číslo   /

U občanské káručky nechte poslední políčko prázdné

8 Rodinný stav

svobodný/svobodna rozvedený/rozvedena

ženatý/ždaná vdovec/vdova

2 Datum narození   -   -

den měsíc rok

Otázky č. 9 a 10 nevyplňují osoby v rodinném stavem svobodných

9 Pořadí nynějšího nebo posledního manželství

3 Pohlaví muž žena

10 Datum nynějšího nebo posledního sňatku   -   -

den měsíc rok

4 Druh pobytu

uvalej přílohu

uvalej dočasné nepřítomný

dočasné přítomný *uveďte adresu svého uvalejšího pobytu*

ulice: .....

obec, část obce: .....

ulice: ..... č. p. ....

Časné a přechodným pobytům

dlouhodobý (více než 90 dnů) uvalej přílohu

dlouhodobý (více než 90 dnů) dočasné nepřítomný

krátkodobý (do 90 dnů)

11 Počet narozených dětí

vyplňují všechny ženy 15leté a starší (včetně zapřít matek)

počet všech narozených dětí z toho v nejvyšším nebo v posledním manželství

12 Bydliště matky v době Vašeho narození

Vaše matka v době vašeho narození bydlela

ve stejném obce ve které máte nyní uvalejší pobyt

jinde, uveďte kde

obec:

ulice:

stát:

5 Státní občanství *máte-li dvoje, uveďte obě*

ČR SR jiné, uveďte název státu

Kód nově příbuzný

13 Místo Vašeho trvalého pobytu jeden rok před sčítáním (č. 1.3.2001)

ve stejném obce ve které máte nyní uvalejší pobyt

jinde, uveďte kde

obec:

ulice:

stát:

6 Narodnost *uveďte národnost, ke které se hlásíte*

Kód nově příbuzný

7 Materský jazyk *uveďte jazyk, kterým s Váma v dětství hovořila matka nebo osoby, které Vás vychovály*

český ruský německý

slovenský polský jiný, uveďte jazyk

Kód nově příbuzný

14 Náboženství, víra nebo bez vyznání

bez vyznání

věřím *uveďte po nejmenší tři jména církve, náboženské společnosti nebo víry se hlásíte*

Kód nově příbuzný

Pokračujte, prosím, ve vyplňování údajů na 2. stránce tohoto tiskopisu.

HLÁŠENÍ O NAROZENÍ

Obyv 2 -12

Registrováno
ČSÚ ČV 2/06
ze dne 12.4.2005
IKF 492006

Měsíc _____ 200 ____

Statistické zjišťování je součástí Programu statistických zjišťování na rok 2006. Podle zákona č. 89/1995 Sb.,

o státní statistické službě, ve znění pozdějších předpisů, je zpravodajská jednotka povinna poskytnout všechny požadované údaje. Ochrana důvěrnosti údajů je zaručena zákonem. Děkujeme za spolupráci.

Vyplní matrika:

Obecní úřad _____
Řad. č. matriční _____
Jméno dítěte _____
Příjmení dítěte _____

Vyplní zdravotnické zařízení:

Okres _____
Místo narození (obec) _____
Spisová značka _____
Porodní kniha _____

Pořadové číslo (vyplňuje ČSÚ) _____ 01

Datum narození _____ den, měsíc, rok _____ 2 0 0 _____ 02

Rodné číslo dítěte _____ (vyplňuje matrika) _____ 03

Pohlaví dítěte _____ 1-mužské 2-ženské _____ 04

Vitalita _____ 1-živé 2-mrtvé _____ 05

Porod _____ Pořadí ¹⁾ _____ 1-1 dítě 2-dvojče 3-trojče 4-čtyřče _____ 06

Porodní hmotnost (v gramech) _____ 07

Porodní délka (v cm) _____ 08

Týden těhotenství _____ 09

Státní občanství rodičů (uveďte slovy): otec _____ (kóduje ČSÚ) _____ 10

matka _____ 11

Kolikáté dítě se matce narodilo (živé i mrtvé) celkem _____ 12

v nynějším manželství _____ 13

Datum narození předchozího dítěte _____ den, měsíc, rok _____ 14

Stav matky _____ 1-svobodná 2-vdaná 3-rozvedená 4-vdova _____ 15

Datum sňatku rodičů _____ den, měsíc, rok _____ 16

Nejvyšší vzdělání otce ¹⁾ _____ 1-základní 2-střední bez maturity (vč. vyučení) 3-střední s maturitou 4-vysokoškolské _____ 17

Nejvyšší vzdělání matky ¹⁾ _____ 18

Rodné číslo otce _____ 19

Rodné číslo matky _____ 20

Okres trvalého pobytu _____ (kóduje ČSÚ) C Z _____ 21

Obec trvalého pobytu _____ 22

Trvalé bydliště _____ otec _____ matka _____

(uveďte jen v případě, pokud se liší od bydliště matky)

okres _____

obec _____

část obce _____

ulice, čp. _____

Poznámka: ¹⁾ U vícečetných porodů uveďte pořadí dítěte v tomto porodu.

²⁾ Poskytnutí údaje je dobrovolné.

HLÁŠENÍ O ÚMRTÍ

Obyv 3 - 12

Registrováno
ČSÚ ČV 3/06
ze dne 12.4.2005
IKF 493008

Měsíc _____ 200 ____

Statistické zjišťování je součástí Programu statistických zjišťování na rok 2006. Podle zákona č. 89/1995 Sb.,

o státní statistické službě, ve znění pozdějších předpisů, je zpravodajská jednotka povinna poskytnout všechny požadované údaje. Ochrana důvěrnosti údajů je zaručena zákonem. Děkujeme za spolupráci.

Okres _____ Pořadové číslo (vyplňuje ČSÚ) _____ 01

Obecní úřad _____

Místo úmrtí (obec) _____

Řadové číslo matriční _____

Jméno a příjmení zemřelého _____

Datum úmrtí _____ den, měsíc, rok _____ 2 0 0 _____ 02

Datum narození _____ den, měsíc, rok _____ 03

Rodné číslo ¹⁾ _____ 04

Pohlaví _____ 1-mužské 2-ženské _____ 05

Stav _____ 1-svobodný(á) 2-ženatý, vdaná 3-rozvedený(á) 4-ovdovělý(á) _____ 06

Nejvyšší vzdělání ¹⁾ _____ 1-základní 2-střední bez maturity (vč. vyučení) 3-střední s maturitou 4-vysokoškolské _____ 07

Uveďte slovy: _____ (kóduje ČSÚ) _____ 08

Státní občanství _____ 09

Trvalé bydliště _____ obec _____ 10

ulice, čp. _____ 11

Rodné číslo pozůstalého manžela ¹⁾ _____ 11

Příčina smrti podle pitvy (respektive podle nálezu lékaře) _____

z Listu o prohlídce mrtvého _____ Doba trvání _____ Diagnóza _____ 12

I. a) nemoc (stav), která přímo vedla k smrti _____ onemocnění _____ kód MKN-10) _____

b) předchozí příčiny _____ (kóduje ČSÚ) _____ 12

c) prvotní příčina _____ 12

II. Jiné závažné chorobné stavy a změny _____ 12

Šlo o pracovní úraz, náhodný úraz, vraždu, sebevraždu? (zaškrtněte a uveďte mechanismus smrti) _____ (kóduje ČSÚ) _____ 13

Byla vykonána pitva? 1-ano 2-ne _____ 14

U dětí zemřelých do 1 roku uveďte: _____ 15

Při úmrtí do 24 hodin délku života v hodinách, u starších kojenců kód 99 _____ 15

Kde nastalo úmrtí 1-v ústavu 2-doma 3-jinde _____ 16

Porodní hmotnost (v gramech) _____ 17

V _____ dne _____ 200 ____ podpis matrikáře(ky) _____

Vyplňte čísla všechny rubriky s výjimkou těch, které vyplňuje ČSÚ. Řádky vyplňte čitelné slovy. Další pokyny pro vyplnění jsou uvedeny na zadní straně hlášení

¹⁾ Není-li možné zjistit, zejména u cizinců, je nutné vykonstruovat prvních šest míst z data narození.

U devítimístných rodných čísel doplňte na desáté místo 0.

²⁾ Poskytnutí údaje je dobrovolné.

Evidence demografických událostí

- Sahá až do starověku
- V ČR zakládány až v 15. století (zaznamenány křty, pohřby, sňatky)
- Obsahuje běžné záznamy migrace

Populační registr

- Jsou občané zaznamenáváni při narození, úmrtí a migraci
- V ČR založen 1980
- Je jedním z perspektivně nejvýznamnějších zdrojů informací pro studium zdravotního stavu obyvatelstva

Výběrové šetření

- Navazuje na údaje zjištěné ze sčítání lidu a doplňuje je v určité oblasti
- Nejčastěji zaměřené na: postoje, názory nebo záměry osob

Populační základna

- všechno obyvatelstvo určitého území, jehož populaci sledujeme
- zjišťuje a hodnotí se počet obyvatel, rozmístění a složení neboli struktura populační základny

Počet obyvatel

- přesný počet je znám pouze ze sčítání lidu
- je počet lidí, kteří na daném území trvale nebo dlouhodobě bydlí
- někdy se označuje pojmem *lidnatost*, který však také může znamenat hustota zalidnění
- je tedy **stav obyvatelstva**
- je jednou ze základních charakteristik, kterou sleduje demografická statistika
- veškeré údaje se přitom týkají všech obyvatel, kteří mají v ČR trvalé bydliště, a to bez ohledu na státní občanství.
- stav obyvatelstva je specifikován určením rozhodného časového okamžiku, území, případně dalšími charakteristikami (pohlaví, věk, rodinný stav apod.)

Struktura obyvatelstva

- představuje jeden z nejzákladnějších výchozích pramenů demografické analýzy v demografii
- ovlivňuje většinu demografických ukazatelů
- demografie studuje složení populace podle celé řady hledisek:
  - Podle biologických znaků
  - Podle sociálně právních znaků
  - Podle socioekonomických znaků
  - Podle kulturních znaků

Složení podle pohlaví

- Početní zastoupení obou pohlaví je výsledkem mnoha biologických a sociálních činitelů
- Vyjadřuje se indexem maskulinity
  - Nejvyšší je při narození
  - Je ovlivňován nejen narozením a úmrtím
  - V analýze populační situace v konkrétních územních celcích hraje důležitou roli i stěhování, dojíždění, nabídka pracovních míst, ...

Složení podle věku

- Je důsledkem celé řady vlivů působících v minulosti i budoucnosti
- Determinuje zdravotní stav
- Názornou informaci o struktuře obyvatelstva podle věku poskytuje tzv. věková pyramida

Věková pyramida

- také **Strom života**
- představuje grafické znázornění věkové struktury obyvatelstva daného regionu
- Název je odvozen od trojúhelníkové podoby grafu, ze kterého lze věkovou strukturu obyvatelstva vyčíst
- Znázorňuje počet mužů a žen v daném věku, v daném okamžiku a na vymezeném území

Typy věkových pyramid

- Rozděluje se na tři základní typy
- Pohled na podstatu předkládají vývoj populace v retrospektivním pohledu
- lze odvodit vývoj, jakým populace procházela v historii a také znázorňují poměr mezi třemi základními složkami populace
- První složku představují děti (většinou se udává skupina ve věku 0-14 let; do konce povinné školní docházky), následuje reprodukční složka (15-49 let) a populaci uzavírá složka postreprodukční (50 a více let)
- Pro ekonomické účely, lze někdy pracovat se složkami dětí, ekonomicky aktivních a lidmi v důchodovém věku. Složka ekonomicky aktivních poté zahrnuje lidi od věku 15 do věku těsně před vstupem do důchodu (pro mezinárodní srovnávání se používá věk 64 let).

Progresivní typ

- nejlépe kopíruje tvar pyramidy
- představuje klasický model populace pro rozvojové země
- historii to byl jediný model, který pasoval na všechny historické a prehistorické populace
- Lze jej vystopovat i u některých národnostních minorit rozvinutých nebo vyspělých států (např. romská populace v České republice)
- Z grafu plyne, že dětská složka převažuje nad reprodukční a ta převažuje nad postreprodukční, která se vyznačuje vysokou intenzitou úmrtnosti
- Tvar pyramidy má tedy širokou základu, strany jsou konkávní (prohnuté dovnitř trojúhelníku) a vrchol je ostře špičatý

Stacionární typ

- v demografické revoluci navazuje na progresivní typ
- Dětská složka se pomalu dostává do rovnováhy s reprodukční složkou (snižuje se počet narozených dětí)
- Při déletrvajících podmínkách časem dochází k pouhému nahrazování obyvatelstva v reprodukčním věku (výše úmrtnosti se ale nesmí radikálně měnit).
- Zvyšuje se také podíl v postreprodukčním věku (dochází ke zvyšování naděje dožití) a celkový počet obyvatel je v delším časovém horizontu spíše konstantní (nedochází k výraznému nárůstu populace)

Regresivní typ

- Má tvar urny a označuje vymírající populaci
- Nejméně lidí se vyskytuje v dětské složce a nejvíce pak v postreprodukční (nebo je s reprodukční na podobné úrovni).
- Základna grafu je úzká a strany jsou konvexní (vypouklé), z toho plyne, že stabilně klesá počet nově narozených dětí a v delším časovém horizontu se bude celkový počet obyvatel snižovat
- V takovémto případě zároveň dochází ke stárnutí populace a zvyšuje se ekonomická zátěž na celou populaci
- Graficky je tento stav znázorněn výrazně širším vrcholem

- <https://is.muni.cz/do/rect/el/estud/pedf/js13/geograf/web/pics/obr02-06.jpg>
- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/b/b9/Typy_vekovych_pyramid.png/600px-Typy_vekovych_pyramid.png

Složení podle sociálně právních, ekonomických a kulturních znaků

- Údaje o rodinném stavu
- Sociální příslušnost
- Ekonomická aktivita
- Zařazení do hospodářského odvětví
- Povolání a zaměstnání
- Národnost
- Etnická skupina

- Tvorba nových třídících hledisek a kombinací

Populační procesy

- Informace podává statistika pohybu neboli měny obyvatelstva
- Největší pozornost je věnována přirozenému pohybu (narození a úmrtí)

Evidence a statistika ukončených těhotenství

- Ukončeno živě narozeným nebo mrtvým dítětem
- Fyziologický porod
- Předčasný porod
- potrat

Evidence a statistika narozených

Porodnost

- Je hrubá míra celkové porodnosti
- Je poměrem počtu všech narozených a středního stavu obyvatelstva za určité časové období
- uvádí se v promilích (‰), tedy v přepočtu na 1 000 jedinců

Evidence a statistika narozených

Živorodost (čistá porodnost, natalita)

- Je vyjadřována hrubou mírou živorodosti
- Tzn. Počtem živě narozených dětí během kalendářního roku na 1000 obyvatel

Mrtvorozenost

- Je počet mrtvě narozených během kalendářního roku na 1000 všech narozených téhož kalendářního roku

Evidence a statistika narozených

Plodnost

- Kvantifikována prostřednictvím obecné míry plodnosti
- Je definována jako počet živě narozených dětí na 1000 žen 15-49let
- Míra plodnosti podle věku je udávána počtem narozených dětí na 1000 žen určitého věku

Evidence a statistika potratů

- Podkladem je „Žádost o umělé přerušování těhotenství a hlášení potratů“

Potratovost

- Je vyjádřeno hrubou mírou potratovosti (počet potratů, ke kterým došlo v kalendářním roce na 1000 obyvatel)
- Je vyjádřeno obecnou mírou potratovosti (poměr počtu potratů a počtu žen v reprodukčním věku – v promilích)

Podíl potratů

- Počet potratů na 100 všech ukončených těhotenství (tj. porodů i potratů)

Index potratovosti

- Počet potratů na 100 všech narozených dětí

Evidence a statistika úmrtí

Celková úmrtnost

- Vyjadřuje se prostřednictvím hrubé míry úmrtnosti (počet zemřelých v kalendářním roce na 1000 obyvatel středního stavu)
- Specifické úmrtnosti (počet zemřelých určitého věku na 1000 žijících obyvatel téhož věku)

Kojenecká úmrtnost

- Vyjadřuje počet zemřelých do jednoho roku života na 1000 živě narozených

Evidence a statistika úmrtí

Úmrtnostní tabulky

- Logicky skloubeným systémem statistických ukazatelů (kvantitativně charakterizují proces vymírání populace)
- Konstrukce je založena na hypotetickém sledování 100 000 současně narozených osob až do úplného do úplného vymření celého souboru
- Konstrukce je na podkladě údajů zjištěných při sčítání lidu

Výsledkem úmrtnostní tabulky je:

- **naděje dožití (střední délka života** – předpokládaný počet let, který má osoba x-letá před sebou v případě že se nezmění ukazatele na základě kterých byla tabulka vytvořena)
- **pravděpodobná délka života** = věk, kterého se dožívá právě polovina tabulkového počtu narozených
- **normální délka života** – věk v kterém umírá největší počet osob

Reprodukce obyvatelstva

Přirozený přírůstek (úbytek)

- Rozdíl mezi počtem živě narozených a zemřelých osob v určitém kalendářním roce
- Pokud je výsledek ještě přepočítán na 1000 obyvatel (dělíme počtem obyvatel a násobíme 1000 – hrubá míra přirozeného přírůstku)
- Současně se jedná o rozdíl mezi živorodností a úmrtností

Reprodukce obyvatelstva

Míra reprodukce

- Se sestavuje na podkladě specifické plodnosti, specifické úmrtnosti a poměru pohlaví při narození

Hrubá míra reprodukce

- Udává kolik živě narozených děvčat by se narodilo jedné ženě během jejího generačního při zachování zjištěných specifických plodností

Čistá míra reprodukce

- Přihlíží k úrovni úmrtnosti
- Vyjadřuje počet děvčat narozených jedné ženě v průběhu jejího generačního období, které se v průměru dožijí věku své matky v době porodu